

V I T A

B. RINCSEN „A MONGOL NYELV GRAMMATIKÁJA” C. DOKTORI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság által kijelölt bizottság különleges alkalomból gyűlt össze 1956. október 10-én. Egy külföldi tudós állt tudományos fórumunk előtt, hogy disszertációjának megvédésével doktori fokozatért pályázzék. *B. Rincsen* professzor, a mongol tudományos élet egyik kiváló személyisége, nem volt ismeretlen a magyar tudományos közvélemény előtt akkor, amikor Akadémiánkhoz fordult kérésével. *Németh Gyula* akadémikus elnöki megnyitójában a nevezetes esemény két vonatkozását emelte ki. Egyrészt örülünk — mondotta — hogy segíthetünk a mongol tudományos élet megszervezésében, másrészt ez az esemény is mutatja, hogy Magyarország ma már előkelő helyet foglal el a nemzetközi mongolisztikában.

A bírálóbizottság tagjai voltak: *Németh Gyula* akadémikus (elnök), *Hadrovics László* lev. tag (titkár), *Bárczi Géza* akadémikus, *Bóka László*, lev. tag, *Fekete Lajos* lev. tag, *Knieszsa István* akadémikus, *Lakó György* lev. tag és *Tamás Lajos* lev. tag.

A vitában *Ligeti Lajos* akadémikus, *N. Sebestyén Irén* és *Gáldi László* a nyelvtudományok doktorai, az értekezés opponensei, valamint *Tamás Lajos* lev. tag, *Fokos Dávid*, a nyelvtudományok doktora, *U. Kőhalmi Katalin* és *Róna Tas András* szólaltak fel.

B. Rincsen professzor mongol grammatikájának tudománytörténeti jelentősége, hogy első ízben kísérli meg mongol nyelven, tudományos igénnyel leírni a mongol nyelvtant. Ezt a kísérletet csak akkor tudjuk helyesen értékelni, ha figyelembe vesszük azokat az eredményeket, melyeket az európai tudomány a mongol nyelvtan megalkotása területén eddig elért, másrészt ismerjük azt a helyzetet, mely a népi forradalom győzelme után a Mongol Népköztársaság életében előállott. *Ligeti Lajos* akadémikus opponensi véleményének bevezető részében részletesen elemezte ezeket a tényezőket, s a vita más hozzászólói is méltatták *B. Rincsen* munkájának úttörő jellegét.

Az opponensek *B. Rincsen* nyelvtanának másik jelentőségét abban látták, hogy a mongol nyelv leírására ezúttal mongol tudós vállalkozott, aki anyanyelvi ismereteivel olyan problémákat is boncolhatott, melyek idegen anyanyelvű kutatók részéről egyáltalában nem, vagy csak nagy nehézségek árán közelíthetők meg.

A felszólalók mindegyike, különösen *Németh Gyula*, *N. Sebestyén Irén* és *Fokos Dávid* utalt arra, hogy a mongol nyelv tudományos igényű leírása nem közömbös a magyar és tágabb értelemben az uráli nyelvek vizsgálata szempontjából sem, hiszen az uráli és altáji népek kapcsolatának kérdése egyike a

legvitatottabb kérdéseknek, s ennek vizsgálatához elengedhetetlenül fontos a mongol nyelv sajátosságainak feltárása is.

Végül különösen *Gáldi László* és *Tamás Lajos* utaltak arra, hogy *B. Rincsen* grammatikájának vannak tanulságai az általános nyelvészet számára is. Így például a szófajokról adott hármas felosztás a nyelvtani kategóriáknak már Arisztotelésznel felbukkanó hármasságával kapcsolatban tarthat érdeklődésre számot.

B. Rincsen mongol nyelvtana négy részből áll: a bevezetés a mongol írásbeliség történetét és a mongol nyelvek, nyelvjárások áttekintését adja, a hangtan a halha nyelvjárás fonetikáját veti egybe az írott, klasszikus mongol nyelvvel, ugyanígy a klasszikus nyelv normáihoz hasonlít az alaktan és a mondattan is. A munkához mellékletek csatlakoznak: kevésbé ismert vagy ismeretlen mongol nyelvmlékek lényképei, a mongol nyelvek elterjedését bemutató térképek és fonetikai táblázatok, ábrák.

Ligeti Lajos opponensi véleményében foglalkozott a mű felépítésével. Bár a bevezető részt kissé túlméretezettnek tartotta, egyetértett a szerzővel abban, hogy a mongol tudományos életnek szüksége van ilyen jellegű összefoglalásokra. Problematikus azonban, hogy ezt egy nyelvtan bevezetőjében kell-e ismertetni? *U. Kóhalmi Katalin* viszont annak a kívánságnak adott hangot, hogy a bevezetés röviden szóljon a mongol nyelv rokonságáról és a Dzsingisz előtti mongol nyelvekről is, például a kitajról.

A mongol nyelvek osztályozására tett kísérlet több vonásában eltér a *Ramstedt*től javasolt és a későbbi kutatás által csak részleteiben módosított felosztástól. Mint *Ligeti Lajos* rámutatott, ma még objektív nehézségei vannak annak, hogy az alaktan és a mondattan kritériumait teljes egészükben bevonjuk a mongol nyelvek osztályozásába, azzal azonban, hogy a felosztás egyetlen hangtani kritérium — nevezetesen a klasszikus mongol *č*-képviselője — alapján történjék, nehéz egyetérteni.

A hangtan a mongol nyelvtudomány legkidolgozottabb része. Ezért természetes, hogy a szerző itt elsősorban a már elért eredményeket összegezte. Az összefoglaláson túl van azonban *Rincsen* mondanivalójának érdemleges, új része is. Ezek egy részével, például bizonyos hangtani jelenségeknek a hangtani környezettől való független vizsgálatával *Ligeti Lajos* ugyan nem tudott egyetérteni, rámutatott azonban néhány olyan új megállapításra, melyek helyesek és figyelemre méltóak. Ilyen például a szókezdő *g*-nak *glottal stop* képviselője az eddig teljesen ismeretlen *eldzsigen* nyelvjárásban, vagy az *i* úgynevezett „törésének” teljes vagy részleges elmaradása egyes mongóliai nyelvjárásokban.

A vita egyik középpontjában a szófajok kérdése állt. Az opponensek és a hozzászólók elismeréssel beszéltek a szerzőnek arról a törekvéséről, hogy a mongol nyelv nyelvtani szerkezetének leírásakor szakítani kívánt az indoeurópai nyelvtani kategóriákkal. A szófajokkal kapcsolatban *Rincsen* például kifejti, hogy nem tud egyetérteni a melléknév és a főnév szétválasztásával, avval, hogy például a *temür* 'vas' szó a *temür jam* 'vasút' összetételben melléknév, míg önállóan használva főnév. *Ligeti Lajos* ezzel kapcsolatban arra figyelmeztette a szerzőt, hogy — bár igazat kell adni abban, hogy a mongolban nincsen olyan jellegű melléknév, mint például az oroszban vagy a németben — mégsem állíthatjuk azt, hogy ez a kategória a mongol nyelvben egyáltalában nem létezik. *Gáldi László* elismerte, hogy a szófajok kérdésében az európaiak által írt mongol nyelvtanok nincsenek egy véleményen. Úgy vélte azonban,

hogy a mellékneveknek bizonyos önállóságát mégsem lehet tagadni a mongol nyelvben. *N. Sebestyén Irén Fokos* munkásságára hivatkozva arra mutatott rá, hogy az anyagnevek szerepelhetnek tulajdonságjelzőként a törökben és az uráli nyelvekben is. *Tamás Lajos* szerint vannak nyelvek, amelyek a melléknevet explicite, alaktanilag is megkülönböztetik, és vannak olyanok, ahol nincsenek tipikus melléknévi végződések. A melléknév azonban kétségtelenül mindenütt megvan, így a mongolban is.

Az opponensek a dolgot legértékesebb részének az igeragozás taglalását tartották. Itt különösen érvényesült a szerző anyanyelvi szemlélete. Mint *Ligeti Lajos* mondotta: „Az alaktan legszebb, legeredetibb része kétségtelenül a igeragozásról szóló rész, amely a halha nyelv igeragozási rendszerét oly teljességgel és annyira újszerűen mutatja be, hogy ahhoz fogható a mongolisztikai irodalomban nem található. Ez a rendszer azonban nemcsak új, hanem mindekelőtt hiteles is, és komoly nyeresége a mongolisztikának.”

Az igei személyragok kialakulása a mongol nyelvben — mint erre *N. Sebestyén Irén* mutatott rá — igen sok tanulságot szolgáltat az uráli és az általános nyelvtudomány számára. *Gáldi László* az igeidők gazdagságával kapcsolatban felhívta a figyelmet arra, hogy érdemes lenne megvizsgálni a különféle igeidők előfordulási statisztikáját a szinkron nyelvrendszerben. Kétségtelen ugyanis, hogy az egyes igeidők nem egyforma gyakorisággal fordulnak elő.

A mondattan területén felmerülő kérdések közül egyetértettek az opponensek *Rincsen*nek avval a tételével, hogy a szórend a mongol szintakszisban fontos szerepet tölt be. Nyelvtanának az a megállapítása, hogy „a részleges, a meghatározó megelőzi az általánosat, a meghatározottat”, *N. Sebestyén Irén* szerint emlékeztet az uráli nyelvek hasonló vonására. *Gáldi László* a mondatlan kérdéseinek megvitatása során példákat mutatott be a többszörösen összetett mondat kérdésének szemléltetésére. Ezek a példák is alátámasztják azt, amit *Rincsen* e kérdésről nyelvtanában kifejt a mondat legfontosabb tagjának az állítmány elé való kiemeléséről. Viszont többen vitába szálltak a jelöltnék avval a módszerével, melynek alapján a mondatlan szórend-elemzési elveit átviszi a szavak képző-bokrainak elemzésére.

Több ízben is felmerült a vitában a szerző által használt nyelvészeti terminológia kérdése. A *Rincsen* által alkotott új nyelvészeti terminológia jellemzésére jó példa a *kürtegel* terminus. Mint *Ligeti Lajos* erre rámutatott, a szó eredetileg a tibeti-mongol grammatikákhoz kapcsolódott, és a szó a tibeti *rnam-dbye* megfelelője. *Rincsen* azonban elvetette a szó régi jelentését, és a műszót merőben új jelentéstartalommal töltötte meg. A szerző szerint a *kürtegel*, — szó szerint 'az ami hozzáadódik' — jelenti mindazt, ami egy szóhoz, mondatrészhez részletező bővítményként hozzájárul.

A mongol nyelvészeti terminológia teljes ujjáteremtése természetesen bizonytalanságot okozhat az elméletben és a gyakorlatban egyaránt. *Róna Tas András* hozzászólásában elemezte a mai mongol nyelvészeti terminológia forrásait és típusait. Javasolta a szerzőnek, hogy a műhöz csatoljon egy terminológiai jegyzéket, a nyelvtani műszavak pontos definíciójával.

B. Rincsen a vitában felmerült kérdésekre részletes választ adott. Vázolta azokat a nehézségeket, melyek a mongol nyelv grammatikájának megalkotásában előtte álltak. Kifejezte köszönetét azért, hogy ez a vita is hozzásegítette a nehézségek egy részének leküzdéséhez. A Mongol Népköztársaságban lezajlott kulturális forradalom sok gyakorlati feladatot tűzött ki. Az írástudás

ugrásszerű emelkedése, a központi halha nyelvjárásnak az új ábécével nyomott könyvek és a rádió segítségével való rohamos terjedése, a nagyszámú fordítások egy sor új problémát vetnek fel. Új fogalmak beözönlése a mongol életbe jelentős nyelvújítást tettek szükségessé. Az új, népszerű, nagy tömegeknek szóló irodalom születése, az irodalmi nyelv közérthetőbbé tételének igénye új nyelvi eszközök megteremtésének gondját is magával hozta. Felmerült az a kívánság is, hogy régi, elavult nyelvtani kategóriákat kell felújítani. A terminológia pedig nap mint nap kénytelen a régi nyelvhez visszanyúlni. Mindezek indokolják azt, hogy a grammatikában a történeti és a leíró szempontok néhol egymás mellett szerepelnek, sőt keresztezik egymást.

B. Rincsen egyetértett avval, amit a bírálók a bevezetéssel és a hangtani résszel kapcsolatban mondtak. Vitába szállt azonban a szóajakkal és a képzőbokrokkal kapcsolatos kifogásokkal. Újabb példákat idézett elképzelésének igazolására. A *suryayuli* 'iskola' szó például így elemezendő: a *-li* képző azt jelenti, hogy 'valami, valamely dolog' a *-yu-* képző a cselekvés folyamatosságára utal, a *-ya-* képző a cselekvésre ösztönzést jelzi, és a *tő*, a *sur-* annyit jelent, hogy 'tanulni'. Így tehát, ha a sort összeillesztjük, *Rincsen* szerint, körülbelül így alakul: tanulni-készítető, — állandó — dolog, vagyis: iskola. A képzők között értéksorrend van, a fő képző hátul marad.

A melléknév kérdésében *B. Rincsen* elvileg egyetértett az opponensekkel és a hozzászólókkal, de rámutatott arra, hogy a kérdésnek gyakorlati oldala is van, s megállapításaival a fordítások során létrejött félreértések ellen kívánt harcolni.

Ami az igeidők gazdagságát illeti, ez természetesen nem a beszélt, élő nyelv sajátja. Tárgyalásának azonban a kialakuló irodalmi nyelv szempontjából nagy jelentősége van, és itt *Rincsen* francia és orosz példákra hivatkozott.

A színvonalas vita *Németh Gyula* elnöki zárszavával fejeződött be.

A bírálóbizottság határozata megállapította, hogy a benyújtott értekezés a mongol nyelvű nyelvtudománynak úttörő alkotása, és számos vonatkozásban az egyetemes mongolisztikának is érdemes gazdagítása. Mindezek alapján a bírálóbizottság *egyhangulag* javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy *B. Rincsen* professzornak a tudományok doktora fokozatot ítélje oda.

A vitát összefoglalta
Róna Tas András

DOBOSSY LÁSZLÓ "ROMAIN ROLLAND" CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

Az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága 1957. április 12-én tartotta Dobossy László kandidátusi értekezésének vitáját. A bírálóbizottság elnöke Eckhardt Sándor, az irodalomtudomány doktora, titkára Gáldi László, a nyelvészeti tudományok doktora, tagjai Turóczy-Trostler József akadémikus, Kardos László, az irodalomtudomány doktora és Zolnai Béla, a nyelvészeti tudományok kandidátusa voltak. Az opponensi tisztet Benedek Marcell,